

Освітня структура населення: шляхи оптимізації в контексті збереження та розвитку людського капіталу України

Д. МЕЛЬНИЧУК,
кандидат економічних наук
Житомирський державний технологічний університет

Проаналізовано ознаки та причини незбалансованості освітньої структури населення як проєкції професійно-кваліфікаційних диспропорцій у складі людського капіталу України. На основі сучасних вимог щодо формування освітньої структури населення у статті представлено авторський погляд на шляхи її оптимізації в контексті збереження та примноження людського капіталу України.

Проанализировано признаки и причины несбалансированности образовательной структуры населения как проекции профессионально-квалификационных диспропорций в составе человеческого капитала Украины. На основе современных требований к формированию образовательной структуры населения в статье представлен авторский взгляд на пути ее оптимизации в контексте сохранения и приумножения человеческого капитала Украины.

The reasons of disbalance of the educational structure of society as a projection of professional and qualification disproportion in the part of the human capital of Ukraine have been characterized as well as the features of this phenomenon have been analyzed. On the basis of specifying the present day requirements towards the formation of the educational structure of society the authors vision as for the ways of its optimization in the context of preserving and increasing of humane capital of Ukraine has been presented.

Ключові слова: освітня структура населення, якість освіти, людський капітал України, економічний розвиток держави.

Постановка проблеми. Добробут держави та перспективи її сталого економічного розвитку залежать від широкого спектра факторів, включаючи природні та геополітичні умови, проте ключову роль у соціально-економічному прогресі будь-якого суспільства відіграє людина — з її здатністю до соціальної взаємодії, навчання та продуктивної праці. Саме від якостей населення держави — культурних, моральних, медико-біологічних, освітніх — залежить її майбутнє. Ці якості визначають здатність суспільства користуватись тими благами, що знаходяться в його розпорядженні.

Невипадково, розвиваючи теорію людського капіталу, Т. Шульц звернувся до досліджень соціально-економічного буття країн третього світу, адже деякі з них, маючи родючі землі, достатні поклади корисних копалин та нафти, не спромоглися забезпечити гідне життя своїм громадянам, повною мірою використати їх потенціал.

Обговорюючи подібні проблеми, варто пам'ятати, що саме освіта є процесом, який визначає специфіку національної свідомості та рівень фахової підготовки працездатного населення, зумовлює характер ви-

ховання молоді тими особами, які доглядають дітей, а отже є активними творцями майбутнього держави. Тому дослідження освітнього рівня населення та визначення шляхів його підвищення має знаходитись у центрі уваги як науковців, так і державних діячів.

Разом із тим, прагнучи забезпечити високу освіченість суспільства і примножити людський капітал держави, не варто забувати, що нині існує гостра потреба не у загальних, а у конкретних знаннях та спеціалізованих навичках, які призводитимуть до формування високої професійної майстерності працездатного населення. Сьогодні висуває нову вимогу до освітнього процесу — він має втілювати новітні досягнення науково-технічного прогресу, бути індивідуалізованим, відповідати реальним перспективам розвитку окремих галузей економіки. З'ясувати ступінь такої відповідності дозволяє аналіз освітньої структури населення держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Нині проблематика формування, збереження та примноження людського капіталу досить популярна в Україні. Поряд із класиками економічної думки значний внесок у розвиток теоретичної бази та удосконалення практичного інструментарію управління

людським капіталом на макро- та мікроекономічному рівнях зроблено Е. Лібановою, Б. Данилишиним, О. Грішновою, Т. Кір'ян, А. Колотом, Ю. Куліковим, І. Курило, В. Куценко, Л. Лісогор, І. Петровою та іншими українськими вченими. Проте, попри ґрунтовність та практичну цінність запропонованих вітчизняною наукою висновків та рекомендацій, реальних кроків щодо приведення характеристик людського капіталу України у відповідність до вимог розвинутих країн зроблено ще замало. В тому числі це виявляється й через ознаки освітньої структури населення, незбалансованість якої ставить під сумнів можливість досягнення сталого соціально-економічного розвитку держави у короткостроковій перспективі.

Мета дослідження — визначити шляхи оптимізації освітньої структури населення з урахуванням сучасних професійно-кваліфікаційних диспропорцій у складі людського капіталу України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У статті під освітньою структурою розуміється співвідношення чисельності окремих груп населення, сформованих за ознакою освітнього рівня.

Інформаційно-аналітичною основою дослідження освітньої структури населення України є результати перепису, що відбувся у 2001 р. Тоді були виявлені такі освітні пропорції: 14,24% населення мало початкову загальну освіту; 16,03% — базову загальну середню; 34,89% громадян опанували загальну середню освіту; освітній рівень 18,36% населення відповідав базовій та неповній вищій освіті, а 12,95% українців отримали вищу освіту у повному обсязі.

Натомість є підстави стверджувати, що виявлена за результатами перепису 2001 р. освітня структура

населення в останні роки зазнала суттєвих змін. Її трансформації сприяли такі основні фактори:

- високий рівень смертності населення і, передусім, осіб старших вікових груп, які внаслідок повоєнного дитинства не мали доступу до вищої чи професійно-технічної освіти;
- занепад системи професійно-технічної освіти на тлі суттєвого збільшення обсягів надання освітніх послуг вищими навчальними закладами;
- активізація міграційних процесів, що вплинуло на освітню структуру населення України.

Враховуючи вплив вищенаведених явищ та переважання серед трудових мігрантів осіб з робітничими професіями, можна стверджувати, що сучасні характеристики освітньої структури в Україні відображають деяке збільшення питомої ваги населення з вищою та загальною середньою освітою та зменшення кількості осіб, освітній рівень яких є мінімальним.

Конкретизуючи структурні зрушення освіченості українського суспільства, важливо зосередитись на віковій групі 15–70 років. Саме ця група є ключовою у розв'язанні завдань як економічного, так і соціального характеру (таблиця).

Так, загальна чисельність населення України у віці 15–70 років скоротилася протягом 2005–2008 рр. на 1,3% і склала 35 368 тис. осіб. Традиційно переважала частка осіб з повною загальною середньою освітою. Чисельність цих осіб зросла протягом трьох останніх років на 7,15% і у 2008 р. становила 16 044 тис. осіб. Відповідно, сукупна чисельність осіб, які мали базову загальну середню та початкову загальну освіту, зменшилась на 22,12% до 5688 тис. осіб і становила у 2008 р. 16,08% загальної чисельності населення віком 15–70 років.

Таблиця

Динаміка освітньої структури населення віком 15–70 років у 2005 та 2008 рр., тис. осіб*

Освітній рівень	2005 р.				2008 р.			
	Населення у віці 15–70 років							
	економічно активне населення	економічно неактивне населення	разом	%	економічно активне населення	економічно неактивне населення	разом	%
Повна вища	4687	1182	5869	16,38	5206	1351	6557	18,54
Базова вища	448	349	797	2,22	274	202	476	1,35
Неповна вища	4934	1962	6896	19,24	4759	1844	6603	18,67
Повна загальна середня	9600	5373	14 973	41,78	10 131	5913	16 044	45,36
Базова загальна середня	2374	3799	6173	17,22	1880	3110	4990	14,11
Початкова загальна або не мають освіти	237	894	1131	3,16	147	551	698	1,97
Разом	22 280	13 559	35 839	100	22 397	12 971	35 368	100

* Джерело: Розраховано за даними Держкомстату України

На окрему увагу заслуговує співвідношення чисельності економічно активного та економічно неактивного населення за окремими освітніми рівнями. Найбільшим дисбалансом характеризується група осіб з повною загальною середньою освітою. В її межах у 2008 р. економічно неактивними були 36,9% осіб, натомість у групі населення з вищою освітою економічно неактивних було 20,6%. Це прояв вікової незбалансованості освітньої структури населення України, в якій найбільша кількість осіб з повною загальною середньою освітою (в тому числі і тих, хто закінчив заклади професійно-технічної освіти) припадає на старші вікові групи, до яких належить населення пенсійного віку, рівень економічної активності якого є невисоким. З іншого боку, вища освіта нині є невід'ємним атрибутом молодого покоління, що зумовлює більш високу частку економічно активних осіб за цим освітнім рівнем.

Загалом у сегменті осіб віком 15–70 років частка економічно активного населення зросла з 62,17% у 2005 р. до 63,3% у 2008 р. Аналізуючи освітню структуру економічно активного населення, можна відзначити стійкість тенденцій змін чисельності громадян, що формують освітні групи. Так, дещо бентежить той факт, що протягом 2005–2008 рр. кількість осіб з повною вищою освітою зросла на 11,07% і становила 5206 тис. чоловік. Така тенденція ілюструє проблему можливого перенасичення ринку праці України особами з повною вищою освітою, що в недалекому майбутньому, вірогідно, призведе до суттєвого спотворення структури пропозиції робочої сили. Тому сьогодні виникає нагальна потреба в дієвій політиці оптимізації освітньої структури населення України. На думку автора, вона має передбачати низку заходів, які можна умовно поділити на два блоки: перші стосуватимуться поточних змін, другі – стратегічних.

Розробляючи та намагаючись реалізувати відповідні заходи, слід розуміти, що сучасна освітня структура склалася не довільно, а під впливом певних обставин, що природно чинитиме суттєвий опір спробам її трансформації. З метою успішного подолання різноманітних перешкод на шляху оптимізації освітньої структури населення України важливо конкретизувати ті умови, які визначили сучасні освітні диспропорції, а це, в свою чергу, дозволить уточнити комплекс пріоритетних тактичних, стратегічних заходів.

Типовими завданнями на шляху досягнення поточних змін в освітній структурі населення є перенавчання та підвищення кваліфікації економічно активних громадян. Здебільшого їх розв'язання покладається на державні центри зайнятості, вищі навчальні заклади та заклади професійно-технічної освіти.

Проте нині перенавчання та підвищення кваліфікації здійснюється без достатньої прив'язки до кон-

кретних кадрових потреб певного регіону. Крім того, проведення таких заходів може охопити лише відносно незначну чисельність населення, тож їх недостатньо для істотної трансформації освітньої структури у короткостроковій перспективі. До того ж іноді причинами перенавчання чи підвищення кваліфікації є не реальні запити громадян, а нав'язані центрами зайнятості, тому далеко не завжди це призводить до позитивних освітніх результатів. Досить часто друга освіта здобувається про всяк випадок, а якщо взяти до уваги, що споживачі освітніх послуг, як правило, обирають виключно «модні» спеціальності економічного чи юридичного профілю, то така тенденція зумовлює не стільки покращення, скільки суттєве погіршення освітньої структури населення держави.

Однак нарікати на ірраціональність споживачів освітніх послуг не варто, адже стереотип модних спеціальностей сформовано не ними. Першопричиною формування такого стереотипу виступила відносно низька собівартість надання освітніх послуг за спеціальностями, які не вимагають наявності у навчального закладу розвинутої матеріально-технічної бази. Певний час це влаштовувало як навчальні заклади, так і державу, яка була не спроможна забезпечити достатні обсяги фінансування освітян. Тому навіть технічні та гуманітарні ВНЗ України спромоглися відкрити низку не властивих їм спеціальностей, а деякі з них взагалі змінили профіль підготовки, переорієнтувавшись на випуск менеджерів, економістів, юристів.

Звісно, абітурієнти негайно відреагували на такі зміни. Дехто усвідомлював, що отримати економічну освіту або диплом менеджера дещо простіше, ніж опанувати спеціальність, наприклад, технічного профілю, інші ж – наївно вбачали майбутнє виключно за новими спеціальностями. Проте більшість з них помилялись.

Нині завелика чисельність дипломованих економістів, юристів та менеджерів є причиною суттєвих диспропорцій в освітній структурі населення. Крім того, і якість освіти за цими професіями залишається здебільшого низькою. Сучасному роботодавцю вкрай важко знайти справжнього фахівця за такими спеціальностями, незважаючи на значну пропозицію, що існує на ринку праці, адже більшість випускників-спеціалістів українських ВНЗ мають лише стислі теоретичні знання, і в них відсутні професійні навички, придатні для практичного застосування. Виявляється, що проблема не лише у тому, що Україна має забагато представників економічних та юридичних спеціальностей, а й у тому, що якість їх знань та практичних навичок далеко не завжди відповідає вимогам сьогодення.

Ситуація ускладнюється через те, що під виглядом пристосування освіти до вимог Болонського

процесу відбувається зменшення обсягу аудиторних навчальних годин, що насправді є звичайною економією грошових коштів внаслідок скорочення навантаження і, відповідно, ставок викладачів. Можливо, скорочення аудиторного навантаження у загальнодержавних масштабах до третини обсягу навчальних годин і переслідувало від початку позитивні цілі, припускаючи розвинуту консультативну і самостійну роботу студентів у спеціалізованих аудиторіях та бібліотеках. На практиці ж все виявилось інакше.

Чи можна сподіватись на ефективність самостійної роботи, якщо одна книжка на трьох студентів є поширеною в Україні нормою? А якщо до цього додати перевантаження університетських площ та, як наслідок, навчання у дві зміни, то стає зрозумілим, що позааудиторне навантаження, на яке припадає дві третини затвердженого на підготовку фахівців обсягу годин, є позааудиторним не лише у переносному, а й у прямому сенсі цього слова. Проте яким чином зміст навчальних програм забезпечує високу якість професійної підготовки студентів нині невідомо.

Варто зазначити, що поширеним нині явищем, яке погіршує реальну якість освіти, є заниження оціночних стандартів внаслідок відсутності оцінки роботи самих педагогів з боку головного арбітра якості освітніх послуг — роботодавця. Ця обставина є одним з найважливіших факторів прогресуючого дисбалансу освітньої структури населення України. Нині вища освіта стала доступною особам, які б раніше навряд чи отримали відповідний диплом, а тому б обрали інший шлях професійного розвитку, що наближало б структуру пропозиції праці до потреб вітчизняної економіки.

Удосконалення системи перепідготовки та підвищення кваліфікації слід спрямувати на збільшення частки технічних спеціальностей, нормалізацію фінансування освітніх заходів, створення робочих місць, де б такі фахівці мали всі можливості для розвитку власної професійної майстерності, а їх заробітна плата справді виконувала б свої функції — відтворювальну, мотивуючу, соціальну. Адже без належного фінансування й оновлення матеріально-технічної бази закладів освіти та професійної підготовки досягти раціональної трансформації освітньої структури населення у короткостроковій перспективі майже неможливо.

Для розв'язання поточних завдань оптимізації освітньої структури населення важливою є відповідність навчальних пріоритетів громадян реальним потребам економіки регіонів. Це означає, що навіть за край відчутного надлишку окремих фахівців на ринку праці, їх перепідготовка буде недоцільною доки не будуть створені робочі місця, які вимагатимуть принципово інших фахових знань та практичних навичок. За відсутності робочих місць, наприклад, технічного профілю, більш вдалим кроком

є не стільки масове перенавчання економістів та менеджерів, скільки підвищення якості їх освіти. Зокрема, завдяки цьому значно спроститься розв'язання проблем зайнятості та оптимізації освітньої структури населення у майбутньому, адже насправді роль професійних керівників та економістів у становленні української державності важко переоцінити.

Те ж саме стосується перспектив відродження професійно-технічної освіти в Україні. Це є необхідним кроком на шляху збалансування освітньої структури населення із вимогами соціально-економічного розвитку держави. Проте такі завдання неможливо вирішити без розвитку виробничої сфери та сфери послуг — джерел робочих місць для представників робітничих професій, попит на працю яких, попри гучні заяви мас-медіа, нині є доволі низьким.

Крім того, зважаючи на занадто високий та далеко не завжди виправданий попит на послуги вищих навчальних закладів, не можна не згадати про ще один специфічний інструмент поточної трансформації освітньої структури населення — скорочення ліцензованого обсягу набору у ВНЗ за такими освітньо-кваліфікаційними рівнями, як «спеціаліст» та «магістр». Зміст таких заходів полягає у тому, що кількість студентів, які набираються на навчання після отримання диплома бакалавра, скорочується за «небажаними» спеціальностями, а за «бажаними» — зростає. Такий підхід справді дещо прискорює зміну пропорцій на національному ринку праці, проте створює низку значних демотиваційних впливів як на випускників-бакалаврів (рисунок), так і на педагогів, яким не вдалося відстояти перед Державною акредитаційною комісією України доцільність й обґрунтувати можливість надання освітніх послуг за освітньо-кваліфікаційними рівнями «спеціаліст» і «магістр» у власному ВНЗ.

На питання про те, чи вдалий цей хід для оптимізації освітньої структури населення і наскільки він заохотить до продуктивної праці викладачів ВНЗ та випускників-бакалаврів, варто дати відповідь після обґрунтування змісту заходів стратегічного характеру, для яких це питання є також актуальним.

Загалом, стратегічно орієнтовані заходи, які сприятимуть оптимізації освітніх пропорцій населення у довгостроковій перспективі, доцільно поділити на три групи: якісні, структурні та інформаційно-роз'яснювальні. Перші покликані удосконалити сам процес освіти та покращити його результат, починаючи з дошкільних освітніх закладів і закінчуючи закладами вищої освіти. Другі — оптимізувати співвідношення масштабів підготовки в закладах вищої та професійно-технічної освіти з урахуванням ліцензованих обсягів набору, збільшити кількість закладів дошкільної та позашкільної освіти. Треті — сформувати бажані стереотипи і в споживачів освітніх послуг, і у тих, хто їх надає.

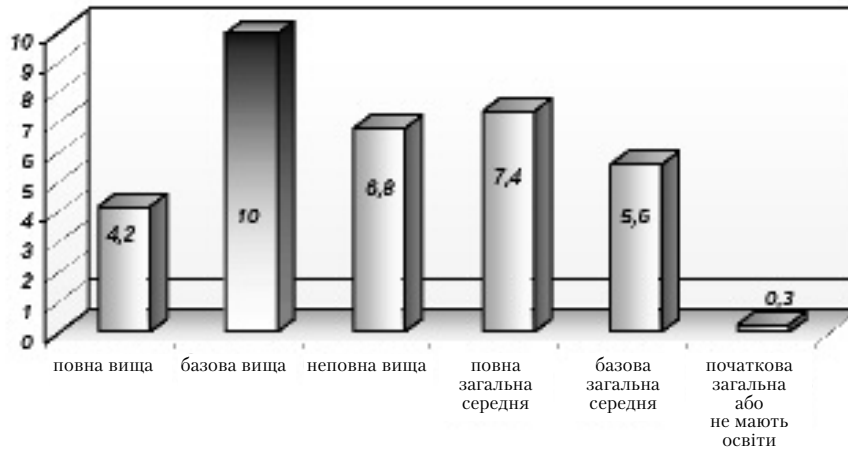

Рис. Рівень безробіття населення у 2008 р. за рівнем освіти, у % до економічно активного населення відповідного освітнього рівня

Зрозуміло, що якісні, структурні, та інформаційно-роз'яснювальні пріоритети тісно взаємопов'язані. Так, наприклад, вкрай складно забезпечити якісні переваги української освіти без реалізації такої структурної компоненти, як розширення мережі дошкільних та позашкільних навчальних закладів, або ж відновити якість надання освітніх послуг без раціонального скорочення обсягів набору вищими навчальними закладами та розвитку закладів професійно-технічної освіти, адже та кількість студентів, яка припадає сьогодні на одного викладача ВНЗ, і є основною причиною ситуації, за якої реальні освітні стандарти суттєво занижені, а патріотично-виховна робота відсутня взагалі. Проте для забезпечення дієвості політики оптимізації освітньої структури населення поділ стратегічно орієнтованих заходів на запропоновані групи є доцільним, адже дозволяє конкретизувати наміри та визначити ефективні управлінські кроки в освітянському середовищі.

Якщо розглядати проблему якісних змін та аналізувати природу їх впливу на освітні характеристики населення України більш широко, то можна зробити акцент на тому, що реалізація заходів цієї групи покликана забезпечити загальне підґрунтя оптимізації освітньої структури, зокрема, внаслідок того, що:

- якість дошкільної, позашкільної та шкільної освіти має гарантувати необхідні умови для самопізнання та, відповідно, виступати основою раціоналізації вибору молоді людини щодо майбутньої професійної долі, а це є основним фактором формування оптимальних пропорцій освітньої структури населення;

- якість освітнього процесу у старших класах загальноосвітніх шкіл, закладах професійно-технічної та вищої освіти має бути достатньою для комплексного формування відповідних певній спеціальності компетенцій, що нівелюватиме нераціональний по-

пит на другу освіту та зосередить випускника на пріоритетах продуктивної праці;

- якість професійної освіти є не лише гарантією того, що випускник ВНЗ чи ПТУ знайде робоче місце за обраною спеціальністю, а й певною передумовою самозайнятості та розвитку підприємництва, адже справжній фахівець матиме всі можливості для того, щоб не лише вибороти бажане робоче місце, а й за необхідності створити його для себе самостійно, що загалом знизить темпи зовнішньої міграції та сприятиме стабілізації освітньої структури населення України.

В свою чергу структурні зміни в українській освіті мають бути підпорядковані оптимізації співвідношення кількості навчальних закладів відповідно до специфіки різних освітніх рівнів, а також покращенню профільної структури освітніх послуг, що надаються закладами освіти. Рушійною силою таких змін є процедури ліцензування та акредитації окремих спеціальностей та навчальних закладів загалом. Ідея проста — дозволити надавати освітні послуги виключно тим, хто може забезпечити їх високу якість і спроможний узгодити профіль підготовки з перспективами розвитку регіональних ринків праці.

Такий підхід передбачає важливу роль підсистеми державного регулювання як складової частини загального освітньо-господарського механізму і загалом є абсолютно доцільним, адже на специфічній освітянській ниві покладатися виключно на ринкові закономірності не можна, бо внаслідок інертності ринку освітніх послуг попит та пропозиція в його межах далеко не завжди вчасно реагують на стратегічні пріоритети розвитку держави. Отже, питання не в тому, чи корисні такі структурні кроки, а в тому, як забезпечити їх ефективність, виходячи з критеріїв економічної та етичної доцільності. До речі, саме остання проблема є першопричиною формування негативного мотиваційного поля навколо задумів щодо реструктуризації освітнього простору України.

В умовах ринкової економіки мотиваційна політика визнається передумовою забезпечення відповідального ставлення до праці та високих трудових досягнень. І передусім це стосується людей творчих професій: акторів, науковців, педагогів — тих, чия праця вимагає глибоких переконань щодо її визначальної ролі для розвитку суспільства та власної держави. Ці переконання вже самі по собі виступають могутніми внутрішніми факторами мотивації, а якщо взяти до уваги досить посередній рівень життя людей творчих професій на теренах пострадянського простору, то такі внутрішні рушійні сили є чи не єдиним джерелом натхнення та самовідданості.

В таких умовах вкрай необхідною є оптимізація процедур ліцензування та акредитації спеціальностей, забезпечення їх прозорості та справедливості. За відсутності ж таких ознак, якісне реструктурування освітнього простору України буде вкрай складним завданням, адже тоді саме ті особи, які нібито і мають докласти всіх зусиль для покращення якості освіти та, відповідно, освітньої структури населення, будуть стояти осторонь таких змін, виявляючи удавану лояльність, або ж приховано протидіяти їм.

Таким чином, структурні заходи, що передбачатимуть досягнення оптимального співвідношення спеціальностей, за якими надаються освітні послуги, мають бути виваженими не лише з точки зору корекції потреби в тих чи інших фахівцях на ринку праці, а й з позицій гідного ставлення до педагога.

В свою чергу, якщо структурні заходи більшою мірою впливають на специфіку пропозиції освітніх послуг, то заходи інформаційно-роз'яснювального характеру матимуть визначальний вплив на формування раціонального попиту на послуги навчальних закладів України. Крім того, інформаційно-роз'яснювальні заходи мають забезпечити достатню згуртованість усіх суб'єктів освітнього процесу для досягнення основної мети навчання — високого рівня теоретичних знань та практичних навичок випускників.

Необхідно кардинально змінити вектор інформатизації суспільства, зокрема вжити заходів, щоб:

- довести до суспільної свідомості інформацію про поточну та перспективну потребу у конкретних фахівцях на ринку праці та відповідну оплату праці таких працівників;

- переконати пересічних користувачів освітніх послуг, що вчитись у вищій школі насправді непрос-

то — для цього необхідно мати неабиякі знання та аналітичні здібності, що з одного боку відсіє випадкових абітурієнтів, а з іншого — не дозволить дедалі більше знижувати рівень освітніх стандартів самими навчальними закладами;

- сприяти відновленню позитивного іміджу вищої школи та професійно-технічної освіти, який на сьогодні є майже втраченим. Це мотивуватиме педагогів до викладання на високому рівні, а студентів — до відповідального та продуктивного навчання.

Крім того, важливе місце в комплексі заходів інформаційно-роз'яснювального характеру має бути відведене маркетингу ринку освітніх послуг та розвитку профорієнтаційної роботи у загальнодержавних масштабах. Такий підхід дозволить вийти із замкненого кола, в якому сьогодні опинилося українське суспільство, адже оздоровлення економіки вимагає зміни освітньої структури населення, проте це навряд чи відбудеться без реального прогресу у сфері суспільного виробництва, який би зумовив зростання потреби у кваліфікованих робітничих кадрах та спеціалістах з якісною вищою освітою.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Оптимізація освітньої структури населення має передбачати реалізацію системи заходів, які відобразатимуть пріоритети як тактичного, так і стратегічного характеру, міститимуть кроки якісного, структурного та інформаційно-роз'яснювального змісту. Такий підхід дозволить забезпечити відповідність освітньої структури населення переліку актуальних вимог, що об'єктивно притаманні сучасному етапу суспільного розвитку. До них автором віднесено такі:

- освітня структура населення має відповідати структурі економіки країни;

- освітня структура населення має формуватися відповідно до стратегічних соціально-економічних планів державотворення;

- освітня структура має враховувати фактор старіння населення;

- освітня структура населення має сприяти не тільки економічному, а й соціальному та політичному добробуту країни, забезпечувати оптимальні комунікації та створювати можливості продуктивної соціально-трудої взаємодії між всіма соціальними групами.

Відтворення на практиці наведених ознак освітньої структури населення виступить перед-